

QUAESTIO III.

*De notionibus transcendentibus, quae convertuntur
cum ente communissimo.*

QUAESTIO ADUMBRATUR. Cum notio entis prima sit, quae ab intellectu concipitur, et in quam omnes animi nostri conceptiones ultimo resolvuntur, liquet omnes alias conceptiones intellectus nostri accipi ex additione ad ens, ita ut ens includatur in earum ratione, et non vicissim. Iam vero, quemadmodum ex Philosopho tradit Aquinas, enti nihil addi potest quod sit extraneae naturae ab ipso; sed solum quaedam dicuntur addere super ens, eo quod aliquem essendi modum significant, qui non exprimitur nomine entis. Quod si modus expressus generaliter consequitur omne ens, tunc notio quae talem modum denotat, tantundem patebit, quantum ipsum ens; et consequenter praedicari poterit de omnibus, de quibus notio entis praedicatur, ideoque merito dicitur eadem subiecto cum ente, sed differens ratione (1). Sicut ergo notio entis eo quod cuncta rerum genera transcendit, et omnia complectitur, nuncupari solet notio transcendens; sic etiam notiones quae cum ente convertuntur, suo quodam iure dicuntur transcendentes.

Numerus notionum transcendentium. Notiones transcendentes quae absolute dici solent etiam *transcendentalia* numerantur sex; nimirum ens, res, unum, aliquid, verum, bonum, quae omnia sunt idem re, sed discriminantur ratione. Et re vera generalis essendi modus consequens omnem entis amplitudinem, vel consequitur ens absolute, et in se spectatum, vel per ordinem ad aliud. Si huiusmodi modus aliquid addit enti in se spectato, haec additio vel aliquid affirmative exprimit in omni ente, vel aliquid negat. Iam vero affirmative dictum de omni ente in se spectato, nihil invenitur nisi eius essentia, secundum quam dicitur esse, et sic imponitur hoc nomen *res* in hoc differens ab ente quod ens sumitur ab actu essendi, et *res* exprimit quidditatem habentem esse. Negatio vero quae absolute consequitur omne ens, est indivisio, quae exprimitur per hoc nomen *unum*: est quippe unum ens indivisum.

(1) S. THOM. 1. Sent. Dist. 8, q. 1, a. 3.

Quod si modus entis sit secundum ordinem unius ad aliud, hoc iterum bifariam contingere potest; vel secundum divisionem unius ab altero, et hoc significat nomen *aliquid*, idest *aliud quid*, in eo differens ab uno, quod unum dicit ens indivisum in se; aliquid vero significat ens divisum ab aliis. Sin vero modus relativus spectetur secundum convenientiam unius entis ad aliud, accipiendum est aliquid quod convenire valeat cum omni ente, quod non potest esse nisi anima, quae propterea a Philosopho dicitur esse quodammodo omnia. Cum vero in anima duplex sit virtus, altera apprehensiva, altera appetitiva, idest intellectus et voluntas, convenientiam entis ad intellectum exprimit hoc nomen *verum*, convenientiam autem entis ad voluntatem significat hoc nomen *bonum* (1).

Transcendentia ergo sunt sex, nimirum: ens, res, unum, aliquid, verum, bonum: et cum *res* facile revocari possit ad ens, et *aliquid* reduci ad unum, remanent quatuor transcendentia, videlicet: ens, unum, verum, bonum. Quare cum explicata hactenus a nobis fuerit notio entis, ipsa instituti nostri ratio postulat, ut aliquid perstringamus de unitate, veritate, et bonitate entis.

ARTICULUS I.

DE UNITATE ENTIS, EIUSQUE SPECIEBUS.

QUID UNUM? Unum definitur: *Ens indivisum*, vel ens quod non dividitur. Ut haec descriptio intelligatur, animadvertendum est unum nihil reale addere super ens, a quo non differt nisi ratione. Unum enim denotat aliquem modum omnibus entibus communem, qui nomine entis non significatur, nempe *indivisionem*. Ens quippe sumitur ab esse, et significat id quod habet esse, quod est actus entis. Porro quaelibet res habet ut *esse ipsi insit* per indivisionem, cum divisio faciat rem non esse: inde illud pervulgatum: *Unumquodque sicut custodit esse, custodit suam unitatem*. Quare unum enti addit modum quemdam negativum, nimirum privationem divisionis, ideoque ab ente non distinguitur nisi ratione; et consequenter tam late patet, quam ens quocum convertitur, cum nihil esse possit, quin sit indivisum (2). Sicut ergo ens multipliciter dicitur, ita et unum multipliciter dividitur; et sicut ens dividitur in ens per se, et ens per accedens, ita et unum dividitur in unum per se, et unum per accedens. Insuper sicut ens proprie, et formaliter dicitur ab *esse*, quod est actus entis, ita et unum dicitur proprie et formaliter ab *esse indiviso*, nempe

(1) S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 1, a. 1.

(2) S. THOM. opusc. De natura generis, cap. II.

secundum quod aliquid habet esse indivisum; et ideo si indiviso respicit esse primum et substantiale, habetur unum substantiale; si respicit esse secundum et accidentale, exsurgit unum accidentale.

Partitio unitatis substantialis. Sicut ens dicitur primo et absolute de substantia; secundario et per ordinem ad substantiam dicitur de accidente; ita dicitur etiam et unum. Substantia autem alia est composita, nimirum coalescens ex partibus essentialibus vel integralibus, alia simplex et partium expers; consequenter duplex unitas substantialis, una per modum compositionis, alia per modum simplicitatis, secundum quod esse indivisum recipitur in subiecto coalescente ex partibus, vel in essentia simplici. Cum autem in primo casu esse, licet sit indivisum, possit tamen dividi ad partium separationem, ens illud ita dicitur unum, ut sit indivisum actu, sed divisibile potentia: uti sunt omnes substantiae corporeae; cum contra in secundo casu esse recipiatur in subiecto simplici et indivisibili, ens illud ita dicitur unum, ut sit indivisibile actu et potentia; uti formae simplices et per se subsistentes. Quare compositio substantialis non tollit unitatem substantialem, cum partes actuentur unico esse et indiviso, sub quo coadunantur; sed aufert ab ente simplicitatem, quae non convertitur cum unitate, cuius est species et perfectio, quae indivisioni addit indivisibilitatem. Ad rem Aquinas: «Simplicium essentiae sunt indivisae et actu et potentia. Compositorum vero essentiae sunt indivisae secundum actum tantum» (1). Quare merito post Aristotelem ens per se unum a S. Thoma divisum fuit tripliciter; nempe in unum indivisibile, in unum continuum, et in unum ratione seu definitione: «Unum autem simpliciter, tripliciter dicitur: vel sicut indivisibile, vel sicut continuum, vel sicut quod est ratione unum» (2).

Partitio unius per accedens. Sicut ens per accedens multifariam dividitur; ita et unum per accedens, cum ratio unius nihil reale addat enti, sed ab ipso solummodo excludat divisionem. Quare sicut ens per accedens aliud est ens naturae, uti homo albus; sic et unum, quod dicitur unum naturale, in quo res diversarum rationum per operationem naturae copulantur sub esse indiviso. Quod si res illae copulantur per formam et esse artificiale, exsurget opus artis et consequenter ens et unum artificiale, uti domus. Si autem plura uniuntur ratione finis communis, efflorescet unitas illa quae dicitur moralis, uti unitas exercitus, vel civilis societatis. Hinc triplex unum per accedens, nimirum naturale, artificiale, morale. His addi potest unum aggregatione, ut acervus lapidum.

Unum, idem. Cum notione unitatis mox explicata adamussim convenit notio identitatis, quae vulgo dici solet: *Convenientia entis cum*

(1) 1 p. q. 6, a. 3 ad 1.

(2) *Contra gent.* lib. II, cap. LVI.

seipso: omne quippe ens unum convenit cum seipso, ideoque dicitur sibi ipsi idem. Quare identitas ab Aristotele dicitur: *Quaedam essentiae seu essendi unitas* (1). Sicut ergo unum diversimode dicitur secundum quod ens magis vel minus participat de indivisibilitate; sic diversimode dicitur *idem* secundum quod magis vel minus participat de unitate. Cum vero dicatur *unum per accedens* multipliciter; sic dicitur *idem per accedens* multipliciter: ut duo accidentia licet diversa ratione inter se, sunt tamen *idem* subiecto; hinc albus et musicus sunt *idem* subiecto, licet albedo sit diversa a musica secundum essentiam. Et cum *unum per se* dicatur etiam multipliciter; sic etiam dicitur multipliciter *idem per se* (2).

Identitas stricte et late sumpta. Identitas ergo iuxta Philosophi doctrinam quandoque sumitur stricte, et significat unitatem, quandoque accipitur latiori sensu, et denotat unionem. In primo casu habetur identitas *simpliciter*, quae est relatio rationis; in secundo casu habetur identitas *secundum quid*, et est relatio realis, cum duo realiter diversa in uno aliquo conveniunt. Doctrinam Philosophi sic sub oculis ponit S. Thomas: «Identitas est unitas vel unio; aut ex eo quod illa, quae dicuntur *idem*, sunt plura secundum esse; et tamen dicuntur *idem* in quantum in aliquo uno conveniunt: aut quia sunt unum secundum esse; sed intellectus utitur eo ut pluribus ad hoc quod relationem intelligat. Nam non potest intelligi relatio nisi inter duo extrema. Sicut cum dicitur aliquid esse *idem* sibi ipsi. Tunc enim intellectus utitur eo quod est unum secundum rem, ut duobus. Alias eiusdem ad seipsum relationem designare non posset. Unde patet quod si relatio semper requirit duo extrema, et in huiusmodi relationibus non sunt duo extrema secundum rem, sed secundum intellectum solum, relatio identitatis non erit relatio realis, sed rationis, secundum quod aliquid dicitur *idem simpliciter*. Secus autem est, cum aliqua duo dicuntur esse *idem* vel genere, vel specie» (3).

Verum enim si identitas sumitur sensu latiori, idest *secundum quid* quatenus significat unionem duorum, quae cum sit secundum esse diversa, in aliquo uno conveniunt, haec identitas quae a prima in infinitum distat, invenitur inter duo vel plura entia subsistentia, quae conveniunt vel genere, vel specie, et dicuntur esse eadem in natura generica, vel specifica: tametsi unum eorum non sit alterum, cum sint duo vel plura individua, et de ratione individui sit, esse hoc et non aliud, idest indivisum in se et divisum a quolibet alio. Quare haec identitas seu unio plurium convenientium in natura generis, vel

(1) *Metaph.* lib. V, cap. IX, text. 16.

(2) De diversis modis unius, et eiusdem, per accedens et per se, cf. S. Thom. *Metaph.* lib. V, lect. 11.

(3) *Metaph.* lib. V, lect. 11; cf. etiam 1 p. q. 28, a. 1 ad 2.

speciei constituit quamdam unitatem fundamentalem et potius *negativam* in rebus; quatenus nempe duo individua realiter inter se distincta et divisa, dicuntur unum genere vel specie, quia non distinguuntur ratione quidditatis vel genericae, vel specificae.

Haec convenientia seu indistinctio praebet intellectui fundamentum ad efformandam notionem aliquam universalem, quae sit communis imago repraesentativa, et ducens in cognitionem plurium secundum genus vel speciem. Hinc unitas illa et communitas invenitur formaliter et positive secundum esse, quod huiusmodi naturae habent in intellectu; fundamentaliter et negative est extra intellectum, uti late explicavimus agentes de universalibus (1).

Idem, simile, aequale. Cum haec secunda identitas reperiatur inter res differentes per esse, et in aliquo consentientes; secundum diversa in quae duo vel plura conveniunt, differentia sibi vindicat nomina. Etenim si duo conveniunt in substantia, proprie dicuntur *eadem*; si conveniunt in qualitate, dicuntur *similia*; si demum conveniunt in quantitate, vocantur *aequalia*: licet non raro similia dicantur etiam ea quae conveniunt in substantia, sive haec convenientia sit univoca, sive sit analogica. Sic duo homines dicuntur similes in natura, et iterum dicuntur habere unam eandemque naturam humanam; sic etiam substantiae creatae dicuntur Dei similes.

Quocirca haec tria nomina *idem, simile, aequale* pressa significatione denotant unum in substantia, in qualitate, in quantitate; nihilominus communi sermone non raro indiscriminatim adhibentur, et praesertim *simile* usurpatur et ponitur pro *eodem* ad vitandam confusionem strictae identitatis cum identitate quae est *secundum quid*. Audiamus S. Thomam: « Ex quo unum et ens *idem* significant, et eiusdem sunt species eadem, oportet quod tot sint species entis quot sunt species unius et sibi invicem respondentes. Sicut enim partes entis sunt substantia, quantitas, et qualitas etc., ita et partes unius sunt *idem, aequale, et simile*. *Idem* enim *unum* in substantia est. *Aequale unum* in quantitate. *Simile unum* in qualitate. Et secundum alias partes entis possent sumi aliae partes unius, si essent nomina posita. Et sicut ad unam scientiam, scilicet ad Philosophiam pertinet consideratio de omnibus partibus entis, ita et de omnibus partibus unius, scilicet *eodem, et simili et huiusmodi* » (2).

Quid similitudo? Licet similia pressiori sensu dicantur ea quae unum sunt in qualitate (3); nihilominus, uti notavimus, similia vulgo dici solent tum ea quae conveniunt in substantia, tum ea quae conveniunt in qualitate. Sic omne agens dicitur agere simile sibi, sive

(1) Cf. CAJET. in opusc. *De ente et essentia*, cap. IV, qq. 6, 7, 8.

(2) *Metaph.* lib. IV, lect. 2, versus finem.

(3) *Metaph.* lib. V, lect. 12.

substantiam sive accidens producat. Generatim ergo similitudo definitur: *Convenientia seu communicatio in forma*. Cum triplex potissimum distingui valeat communicatio in forma, consequenter triplex distinguenda est similitudo.

Quaedam enim communicant in forma secundum eandem rationem, et secundum eundem modum: ut duo aequaliter alba, et haec dicuntur non solum similia, sed aequalia in sua similitudine, quae similitudo est perfectissima. Quaedam communicant in forma secundum eandem rationem, sed non secundum eundem modum; ut duo inaequaliter alba, et haec similitudo est imperfecta, et obtrinet in illis qualitatibus quae suscipiunt magis et minus; ideoque nequit reperiri in generationibus substantialibus, quando agens univocum generat sibi simile, quia formae substantiales non suscipiunt magis et minus. Quaedam demum communicant in eadem forma, sed non secundum eandem rationem: ut contingit in agentibus non univocis relate ad proprios effectus: omne enim agens necesse est ut agat secundum suam formam, ideoque in effectu est similitudo formae operantis; sed si effectus est diversae speciei, forma non communicatur secundum eandem rationem. Hoc maxime patet in effectibus procedentibus a Deo, qui cum Ipso similitudinem tantummodo analogicam gerunt; et haec similitudo est imperfectissima, ideoque res creatae dicuntur merito similitudines Dei *dissimilares*, cum in infinitum distent a perfectione Primae Causae, quae est ipsum esse simplicissimum et subsistens (1).

ARTICULUS II.

DE PLURALITATE ET DIVERSITATE ENTIS.

CONTINUATIO ET SERIES RERUM. Sicut unitati opponitur multitudo et pluralitas, sic identitati opponitur diversitas; et sicut unum et *idem* dicuntur multipliciter, sic plura et diversa. Nam iuxta regulam in primo *Topicorum* ab Aristotele traditam, si unum oppositorum dicitur multipliciter, alterum etiam multipliciter dicitur. Quare quo magis aliquod ens participat de indivisione, eo magis participat de unitate et identitate. Vicissim quo magis ab unitate et identitate deficit, eo magis participat de divisibilitate, multiplicitate, diversitate. Cum ergo in solo Deo reperiatur perfectissima unitas, indivisibilitas, simplicitas, in Ipso solo nulla est multiplicitas et diversitas, et realis distinctio *secundum rem absolutam*, ut cum Aquinate loquamur (2):

(1) Cf. S. THOM. 1 p. q. 4, a. 3.

(2) 1 p. q. 27, a. 3.

Creaturae ex adverso, quae a perfectissima unitate deficiunt, semper alicui multiplicitati ac diversitati obnoxiae sunt.

Quid diversitas? Diversa ergo dicuntur ea quae non sunt eadem; et iuxta Philosophum ad tres potissimum classes revocari possunt. Quaedam enim dicuntur diversa specie, quorum species sunt plures; sicut asinus et bos. Quaedam vero dicuntur diversa numero, quia differunt secundum materiam; sicut duo individua unius speciei. Quaedam dicuntur diversa secundum rationem substantiae, idest secundum definitionem declarantem rei quidditatem. Hoc contingit cum quaedam sunt idem numero, scilicet subiecto, sed diversa definitione; sicut Socrates et hoc album. Ad memoratos tres diversitatis modos ceteri reduci possunt; nam diversitas generis includitur in diversitate speciei; diversitas continui in diversitate materiae, eo quod partes quantitatis se habent per modum materiae ad totum (1).

Quid differentia? Differens et diversum vulgo indiscriminatim usurpantur, sed pressius loquendo, ea dicuntur differentia quae licet diversa inter se; tamen in aliquo uno conveniunt, sive conveniant in aliquo uno secundum numerum, ut Socrates sedens a Socrate non sedente: sive conveniant in aliquo uno specie, sicut Socrates et Plato: sive in aliquo uno genere, sicut homo et brutum animal. Generatim vero, et proprie ea dicuntur differentia, quae conveniunt in aliquo praedicato univoco, et per formales differentias separantur.

Iuxta hanc vocabuli proprietatem S. Thomas saepissime docet, non debere dici Deum differre a creaturis, sed diversum esse; quia ab ipsis distinguitur et separatur toto suo esse simplicissimo, et in nulla praedicatione univoca cum creaturis convenit. Sic suprema rerum genera dicuntur inter se primo diversa: sic specificeae differentiae, quae dividunt genus, et constituunt oppositas species, dicuntur diversae; quia seipsis differunt et non per alias differentias. Quare omne differens est diversum, sed non vicissim. Nam illa diversa quae in nullo conveniunt, non possunt proprie dici differentia; quia non differunt aliquo alio, sed seipsis: hinc simplex aliquid est diversum ab alio, sed proprie differentia dici nequeunt nisi composita. Sic S. Thomas passim probat esse realiter composita illa omnia, quae conveniunt in genere vel specie (2).

Quid distinctio? Distincta dicuntur illa, quorum unum non est alterum, vel quae non sunt idem; ideoque distinctum quoad generalem ac communem vocis significationem in entibus creatis idem sonat ac diversum. Cum ergo distinctio opponatur identitati, patet quamlibet distinctionem in creaturis denotare pluralitatem, compositionem ac multiplicitatem essendi; sicut quaelibet identitas dicit unitatem, sim-

plicitatem, et indivisionem essendi. Verum multiplicitas et diversitas essendi vel est in ipsa re independenter a conceptibus nostris, et tunc obtinet *distinctio realis*, in qua una realitas componit cum altera et denotat in re realem compositionem, ac imperfectionem; vel essendi multiplicitas ac diversitas est in conceptibus nostris, qui ratione propriae imperfectionis exprimunt secundum diversum esse intentionale unam eandemque rem, et tunc diversitas ac distinctio est in conceptibus, quae vulgo dici solet *distinctio rationis*, seu secundum intelligibilem rationem, quae potest consistere cum perfectissima simplicitate et identitate reali; nam dependet non ab imperfectione et compositione rei, sed ab imperfectione intellectus nostri, qui simplicia cognoscit composite.

Immo iuxta pulcherrimam S. Thomae sententiam, quo ens est magis perfectum et simplex, eo maius fundamentum praebet intellectui nostro ad distinguendum in ipso plures rationes intelligibiles. Prima ergo et adaequata distinctionis partitio est in distinctionem realem et distinctionem rationis; et utraque distinctio alias subdivisiones sub se complectitur.

Distinctio realis. Cum generatim distinctio, utpote identitati opposita quamdam complectatur multiplicitatem essendi, secundum diversam hanc multiplicitatem datur diversa distinctio. Quandoque enim viget inter duas substantias subsistentes, idest proprio esse substantiali terminatas; sicut inter duos homines, et haec est distinctio substantialis adaequata, actualis, et perfecta, quia opponitur identitati seu unitati essendi quae propria est individuorum subsistentium. Quandoque viget inter partes alicuius substantiae compositae, quarum una non est alia, et haec distinctio quae etiam substantialis dicitur, licet minus perfecte, non denotat divisionem essendi secundum esse diversum; quia partes unico et communi esse actuatur et terminantur, cum substantia sit ens per se unum; nihilominus quamdam essendi divisionem participant.

Hoc contingit vel quia partes diversam habitudinem dicunt ad esse, uti in compositis ex materia et forma substantiali, in quibus materia se habet ut potentia, forma se habet ut actus ad conflandum compositum, quod proprie existit; ideoque materia et forma substantialis realiter distinguuntur propria realitate potenti et actuali dicente diversum ordinem ad esse. Vel quia partes materiales licet eandem habitudinem dicant ad formam et ad esse consequens formam, habent a quantitate dimensiva ut dividi possint in varia subsistentia eiusdem speciei; uti in continuo in quo partes realiter distinguuntur, sed propria realitate potenti: ipsae enim continentur unica forma et actu et efficiunt ens per se unum, sed divisibile ad divisionem quantitatis. Quocirca partes in continuo dicuntur realiter distinctae potentia, non actu; quia quamdiu remanent indivisae actuantur unica forma, et unico

(1) S. THOM. *Metaph.* lib. V, lect. 12 initio.

(2) QQ. DD. *De ver.* q. 27, a. 1 ad 8.

esse substantiali, ideoque una non distinguitur ab alia actu per proprium esse.

Distinctio substantialis imperfecta, quandoque consideratur vigere inter partes, quarum una non est alia nec aliam componit; ut inter materiam et formam: quandoque consideratur inter partem aliquam et totum ex partibus coagmentatum; uti inter animam rationalem et hominem, et tunc dicitur *inadequata*; quia anima humana secundum aliquid distinguitur, et secundum aliquid non distinguitur ab homine; nempe distinguitur secundum partem materialem, non vero secundum partem formalem. Sic in substantiis materialibus quidditas non distinguitur *adequate* a substantia prima quae dicitur res, et quae cum ipsa identificatur penes quidditatem, licet quidditati addat principia individuantia quae a quidditate sunt *realiter* distincta, secus essentia individuareretur per seipsam. Demum distinctio realis quandoque viget inter substantiam et accedens, vel inter duo accidentia, et tunc dicitur distinctio accidentalis, quae denotat divisionem et multiplicitatem essendi secundum esse accidentale.

Distinctio rationis. Haec distinctio a nobis superius declarata dividi solet in distinctionem *rationis ratiocinatae*, et distinctionem *rationis ratiocinantis*; vel in distinctionem rationis cum fundamento in re, et sine fundamento in re. Prima efflorescit cum secundum rationem intelligibilem plura distinguimus in re simplicissima, eo quod res illa pluribus aequivalet perfectionibus. Sic distinguimus divina attributa, nam Deus in suo esse purissimo et subsistente prae habet omnes creaturarum perfectiones quas in infinitum superexcedit, uti videbimus disputantes de divinis nominibus. Sic proportionem quadam in anima humana distinguimus perfectionem animae sensitivae a perfectione animae intellectivae, licet quoad esse identificentur in unica anima rationali quae ut forma substantialis superior virtute continet omnes formarum inferiorum perfectiones, uti declarabimus explicantes unionem animae humanae cum corpore. Haec distinctio nuncupari solet etiam *virtualis*, quia una res simplex virtute in se continet plura. Distinctio *rationis ratiocinantis* tunc habetur quando intellectus idem obiectum conceptu obscuro cognitum alio conceptu clariori apprehendit. Huiusmodi est distinctio inter *hominem et animal rationale*; nam idem omnino obiectum quod per conceptum obscurum apprehensum fuit, cognoscitur iterum per conceptum clariorem.

Distinctio formalis scotistica. Cum divisio entis in ens reale et ens rationis sit omnino *adequata*, praeter distinctionem realem, et distinctionem rationis, nulla alia admitti potest distinctio, quae ad alterutrum membrum non reducat. At non ita visum est Scoto, et quibusdam eius adspulatoribus. Scotus quippe inter utramque distinctionem, realem nempe et rationis, mediam quamdam distinctionem adstruit, quam vocat formalem ex natura rei, et hanc reperiri docet

inter divinas perfectiones (1). Vocat distinctionem ex natura rei, quae in ipsarum rerum natura sine ulla intellectus operatione viget. Formalem addit, quia non omnis distinctio ex natura rei est formalis, sed illa dumtaxat quae procedit ex quidditatibus seu ex rationibus formalibus.

Haec eadem distinctio iuxta memoratam Scoti doctrinam intercederet inter diversas substantiales perfectiones animalitatis et rationalitatis, quae in homine dependent ab unica forma substantiali, nempe ab anima intellectiva, quas minus accurate quidam vocant gradus metaphysicos; Metaphysica quippe agit de ente immateriali, et hae perfectiones inveniuntur in ente visibili et mobili de quo agit Physica. Similiter formalis distinctio Scoti ex natura rei adstruitur inter formalitatem entis et ultimam differentiam specificam cuiusque rei, de qua ens non posset praedicari.

Scotus loco superius citato pluribus argumentis probare nititur distinctionem ab ipso excogitatum intercedere inter divinas perfectiones, postquam antea in eadem quaestione vexaverit oppositam S. Thomae doctrinam. Nos opinionem Scoti falsam sane de industria refellemus agentes de divinis attributis et perfectionibus. Sufficit in praesentiarum adnotare sententiam hanc, si quid dicit, esse lubricam et periculosam, cum perfectissimam Dei gloriosi simplicitatem in discrimen vocet, in quo omnes perfectiones sunt unum idemque cum suo esse subsistenti et purissimo. Uti enim subtiliter notat Caietanus, distinctio haec formalis Scoti si daretur, maior esset aliis realibus distinctionibus; forma quippe quae ex natura rei non est alia, magis distinguit, quam quaelibet realitas, quae independenter ab intellectu non est alia. Demum si formalitas entis esset ex natura rei distincta a differentis specificis rerum, posset dici una eademque in omnibus rebus, et sic via pararetur ad unitatem et identitatem universalem qua tantopere delectati et abusi sunt philosophi ad Pantheismum prona (2).

ARTICULUS III.

DE HABITUDINE UNIUS AD ENS ET AD MULTITUDINEM.

DETERMINATUR QUAESTIO. Hactenus explicavimus conceptum unitatis cum suis speciebus, et notiones ipsis oppositas. In hoc articulo ad meliorem rei intelligentiam uberius declarandum venit, et directe demonstrandum quid unum addat enti, et quid ipsi opponatur. Quaestioni sic bipartitae unica propositione satisfaciemus.

(1) SCOTUS, 1. Sent. Dist. 8, q. 4, n. 17.

(2) Doctrinam Scoti quam Scholae communiter repudiavit, late expositam et refutatam inveniens apud CAIET. opusc. *De ente et essentia*, cap. VI, q. 12.

PROPOSITIO.

Unum nihil reale addit enti, sed denotat indivisionem, idest privationem divisionis in ente, ipsique opponitur multitudo seu pluralitas.

Prob. 1.^a pars, nempe unum et ens esse omnino idem. Quaecumque duo addita tertio nullam diversitatem afferunt, inter se sunt omnino idem. Iam vero unum et ens addita cuilibet subiecto de quo praedicantur, nullam ipsi diversitatem afferunt. Ergo sunt inter se prorsus idem. Siquidem, ut hoc Aristotelis argumentum cum S. Thoma declaremus, ens et unum homini nihil addunt, cum ipsam hominis substantiam significant, et non aliquam naturam ab homine diversam; ideoque homo, ens homo, et unus homo eandem rei substantiam expriment.

Uti enim subtiliter argumentatur Philosophus, cum generatio sit via ad esse, et corruptio sit mutatio ab esse ad non esse, idem est generari et corrumpi hominem, et id quod est homo, et consequenter numquam generatur homo, quin generetur ens homo. Quod dicitur de ente, pari modo dici potest de uno. Nam cum generatur homo, generatur unus homo, et similiter cum corrumpitur. Quocirca nulla natura additur supra hominem per hoc quod ipsi additur ens et unum, et consequenter unum nullam naturam addit supra ens, cum aequae ac ens ipsam rei substantiam significet, licet differenter; et propterea cum re sint idem, ratione differunt. Nam nomen *homo* imponitur a quidditate, nomen *ens* imponitur ab actu essendi, et nomen *unum* imponitur ab ordine vel indivisione. Idem enim est quod habet essentiam et quod est indivisum.

Arg. 2.um ab eodem Aristotele propositum, sic breviter concinnari potest. Ens et unum dicuntur de substantia cuiuslibet rei per se et non per accidens. Porro quaecumque duo praedicantur de substantia alicuius rei per se et non per accidens, ea identificantur secundum rem. Ergo unum nihil reale addit enti, sed solum rationem indivisionis. Maior propositio quae sola in controversiam vocari posset, sic illustratur a S. Thoma. Si ens et unum quidpiam reale adderent substantiae rei de qua praedicantur, cum illud additum esset etiam ens et unum, de illa natura addita oporteret praedicare ens et unum per accidens, et sic in infinitum, quod est impossibile. Ergo substantia rei est una et ens per seipsam, et non per aliquid additum (1).

Doctrinam Philosophi sic complexus est Aquinas noster: « Unum non addit supra ens rem aliquam, sed tantum divisionis negationem. Unum enim nihil aliud significat, quam ens indivisum. Et ex hoc

ipso apparet quod unum convertitur cum ente. Nam omne ens aut est simplex, aut compositum. Quod autem est simplex, est indivisum actu et potentia. Quod autem est compositum non habet esse quamdiu partes eius sunt divisae, sed postquam constituunt et componunt ipsum compositum. Unde manifestum est quod esse cuiuslibet rei consistit in indivisione. Et inde est quod unumquodque sicut custodit esse, ita custodit suam unitatem » (1).

Prob. 2.^a pars, nempe unitati esse oppositam multitudinem seu pluralitatem. Hoc ita evidens est ut probatione vix indigeat. Nam ea quorum rationes oppositae sunt, et ipsa opposita dicenda sunt. Atqui ratio unius consistit in indivisione, ratio autem multitudinis divisionem involvit. Ergo unum et multa sunt opposita.

Hic autem, ne aequivocatio obrepat, notandum venit unum diversimode dici, et consequenter diversimode opponi multis. Est quippe unum quod convertitur cum ente, et ideo circuit omne ens, et est unum, quod est principium numeri et determinatur ad genus quantitatis discretas. Quare primum opponitur multitudini per modum privationis, ut indivisum diviso: secundum opponitur multitudini, ut mensura mensurato. Nam unum habet rationem primae mensurae, et numerus est multitudo mensurata per unum (2).

Quamobrem unum transcendens complectitur in sua ratione generalissima indivisionem, quippe exprimit ipsam rei substantiam non divisam secundum esse. Hoc sensu in aequo est cum ente et vagatur per omnia genera, sicut et ens communissimum, et praedicatur tum de corporeis tum de incorporeis, tum de substantia tum de accidentibus; licet in istis omnibus diversimode, nempe secundum maiorem vel minorem perfectionem inveniat ratio entis et unius. Substantia quippe simplex est ens perfectius, quam substantia composita, ideoque perfectiorem sibi vindicat unitatem, cum sit indivisa actu et potentia. Similiter substantia est ens nobilior, quam accidens, cum ens dicatur per prius de substantia et per posterius de accidente. Ergo substantia perfectiorem habet unitatem, quam accidens.

Quod si rationi indivisionis, quae propria est unius transcendentalis addatur ratio mensurae, quae profluit non a quolibet ente, sed a quantitate; tunc unum contrahitur ad determinatum genus unitatis, quemadmodum quantitas contrahit ens ad determinatum genus entis; et efflorescit unum, quod est principium numeri in rebus corporalibus et quantis. Hoc unum praeter indivisionem, nempe substantiam rei indivisam addit rationem mensurae, quae non procedit a substantia rei, sed a natura quantitatis ipsi superaddita. Hinc prima unitas nihil addit essentiae rei; secunda vero addit quantitatem, nempe alienam

(1) S. THOM. *Metaph.* lib. IV, lect. 2; cf. etiam lib. X, lect. 3 versus finem.

(1) 1 p. q. 11, a. 1.

(2) S. THOM. 1 p. q. 11, a. 2.

naturam; quantitas quippe est accidens primum et mensura corporalis substantiae.

Quare unitas numerica in substantiis compositis est eadem cum unitate formali seu essentia, secundum quod unum dicit essentiam seu quidditatem rei indivisam secundum esse, cum in quolibet individo materiali non sit nisi una essentia indivisa. Quod si utraque unitas spectetur penes privationem divisionis importatam; tunc unitas numeralis et unitas formalis non sunt idem, uti subtiliter advertit Caietanus; quia privatio divisionis formalis est alia a privatione divisionis numeralis; sicut alia est divisio formalis, et alia divisio numeralis; nam in rebus materialibus, peracta divisione numerali, licet formae dividantur, non tamen dividuntur formaliter, idest per formales differentias, et sic plura individua divisa habent eandem speciem, quia licet eorum naturae sint divisa; non sunt tamen divisa formaliter (1), nempe ratione naturae, sed ratione alterius realitatis, quacum natura coniuncta est, et a qua determinatur ad esse huius singularis.

Quaerenti autem quatenam sit oppositio inter unum, quod convertitur cum ente et oppositam multitudinem, breviter respondemus cum Aristotele, unum et multa opponi inter se, ut contraria, nempe oppositione contrarietatis. Nam licet indivisibile et divisibile, idest unum et multitudo videantur opponi secundum privationem et habitum; tamen proprie reducuntur ad opposita per contrarietatem. Nam alterum contrariorum est privatio, sed non pura privatio: secus enim non participaret naturam generis, cum contraria sint in eodem genere. Unum enim non significat ipsam indivisionem, sed ipsum ens indivisum, ideoque unum et multa non opponuntur secundum habitum et privationem puram; sed sicut contraria quae habent idem subiectum (2).

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Unum est in aliquo genere determinato, nempe quantitatis. Atqui quod est in aliquo genere determinato superaddit aliquid enti. Ergo unum non est idem ac ens.

Resp. Dist. mai. Unum quod est principium numeri seu quantitatis discretæ est in aliquo genere determinato, *Conc.* Quod significat substantiam cuiuslibet rei indivisam est in determinato genere, *Neg.* et *Conc. min. Neg. cons.*

Explico. Cum unum quod convertitur cum ente significet ens indivisum, idest ipsam rei essentiam non divisam secundum esse, profecto ratio unius tantundem patet, quantum ratio entis, cui nihil reale

(1) CAIET. *De ente et essentia*, cap. IV, q. 6 fine, et cap. VI, q. 13.

(2) S. THOM. *Metaph.* lib. X, lect. 4 initio.

addit, cum indivisio non sit aliqua realitas. Verum enim si unum sumitur ut principium numeri pertinens ad quantitatem discretam, tunc praeter rationem indivisionis quae communis est omnibus entibus, sibi vindicat rationem mensurae, quae procedit a quantitate; et sic a natura quantitatis fluit, ut communis ratio rei indivisae coarctetur ad naturas materiales, quae indivisae per essentiam habent a quantitate, ut sint mensura numeri, qui definitur: *multitudo mensurata per unitatem*. Hinc hoc unum quod est principium numeri addit enti indiviso aliquid reale, nempe naturam quantitatis.

Distinctio unitatis quae convertitur cum ente et procedit a substantia cuiuslibet rei non divisa secundum esse, et unitatis quae est principium numeri, quae rei addit quantitatem, est maximi momenti, ideoque ipsam saepe versat et evolvit S. Thomas refellens oppositos diversosque errores quibus obviam ivere tum Pythagoras et Plato, tum Avicenna, tum etiam nonnulli theologi, qui inter utramque unitatem minime distinxerunt (1).

Sufficit ad specimen huiusmodi verba S. Doctoris huc transferre: « Quidam putantes idem esse unum, quod convertitur cum ente, et quod est principium numeri, divisi sunt in contrarias positiones. Pythagoras enim et Plato videntes, quod unum quod convertitur cum ente non addit aliquam rem supra ens, sed significat substantiam entis prout est indivisa, existimaverunt sic se habere de uno, quod est principium numeri. Et quia numerus componitur ex unitatibus, crediderunt, quod numeri essent substantiae omnium rerum. E contrario Avicenna considerans quod unum, quod est principium numeri addit aliquam rem supra substantiam entis... credidit quod unum quod convertitur cum ente addat rem aliquam supra substantiam entis, sicut album supra hominem. Sed hoc manifeste falsum est; quia quaelibet res est una per suam substantiam » (2).

Oppon. 2.º Ens dividitur per unum et multa. Atqui unum non posset dividere ens, nisi aliquid enti adderet. Ergo unum se habet ex additione ad ens.

Resp. Dist. mai. Ens dividitur per unum et multa, ita ut illa multa sint etiam sub aliquo respectu unum, *Conc.* Ita ut sub omni respectu excludant a se unitatem, *Neg. Contradist. min.* Si unum ita divideret ens, ut a se excluderet sub omni respectu multa, adderet aliquid enti, *Conc.* Si sub aliquo respectu complectitur multa, *Neg.*

Explico. Sicut ens praedicatur analogice et multipliciter de suis inferioribus, sic et unum quod cum ente convertitur; ideoque contingere potest, ut aliquid sit sub aliquo respectu divisum, et sub alio indivisum; sicut quod est divisum numero est indivisum specie; et

(1) Haec doctrina luculenter explicatur a S. THOM. 1 *Sent.* Dist. 24, q. 1, a. 3.

(2) 1 p. q. 11, a. 1 ad 1.

quod specie est divisum, est indivisum genere; et quod genere est divisum, est indivisum proportionem seu analogiam: ideoque nulla datur multitudo de qua praedicari non possit sub aliquo respectu unum; nam et ipsa multitudo non contineretur sub ente, nisi aliquo modo contineretur sub uno, et ideo unum et multa ita sunt contraria, ut non se excludant mutuo sub omni respectu, cum nulla multitudo dari valeat quae sub aliquo sensu non sit unum. Sic, ut cum S. Dionysio loquamur, quae sunt multa partibus, sunt unum toto; quae sunt multa accidentibus, sunt unum subiecto; quae sunt multa numero, sunt unum specie; quae sunt speciebus multa, sunt unum genere; et quae sunt multa processibus, sunt unum principio, et sic unum communiter sumptum non est pars entis communis, sed tam late patet, quam ens (1).

Oppon. 3.º Si unum nihil adderet super ens, tunc unum et ens essent synonyma. Atqui unum et ens non sunt synonyma. Ergo unum aliquid addit super ens.

Resp. Dist. mai. Si unum nihil addit super ens secundum rem et rationem, unum et ens sunt synonyma, *Conc.* Si nihil addit secundum rem, sed exprimit diversam rationem eiusdem rei, *Neg.* et *Conc. min. Neg. cons.*

Explico. Licet unum nihil realiter addat super ens; nihilominus addit rationem indivisionis; est enim unum *ens indivisum*; et hoc in causa est quomobrem unum et ens non dicuntur synonyma, cum nomina sint signa conceptuum et propterea ubi conceptus sunt diversi, nomina nequeunt dici synonyma.

Oppon. 4.º Multitudo participat unitatem. Atqui participantia eandem formam non sunt opposita. Ergo unum et multa non sunt inter se opposita.

Resp. Dist. mai. Multitudo participat unitatem sub eo respectu, quo dicit ens divisum, *Neg.* Sub eo respectu sub quo dicit ens indivisum, *Conc. Contradist. min.* Quae participant eandem formam non sunt opposita sub ratione sub qua conveniunt in forma, *Conc.* Sub ratione sub qua discrepant, *Neg.*

Explico. Solutio patet ex dictis, nam licet unum et multa opponantur, ut indivisum diviso; tamen nulla est multitudo quae non reducatur ad aliquam unitatem seu indivisionem, et sub illo respectu non opponitur, sed convenit cum ente uno; et sic multitudo praedicatur de uno; nam quod est unum simpliciter, est multa secundum quid; et vicissim quod est simpliciter multa, est unum secundum quid. Ut hoc intimius intelligatur animadvertendum est, nullam privationem tollere totaliter esse, cum sit *negatio in subiecto*; licet tollat aliquod esse. Quare in ente ratione suae amplitudinis accidit, ut privato

(1) S. THOM. I p. q. 11, a. 1 ad 2.

entis fundetur in ipso ente; secus ac in privationibus specialium formarum, quae fundantur in subiecto ab ipsis distincto. Quod dicitur de ente, pari modo dicendum de uno et bono, quae cum ente convertuntur; nam remotio unitatis et privatio boni fundantur in aliquo uno et bono. Ita fit ut multitudo sit quoddam unum, malum sit quoddam bonum, non ens sit quoddam ens. Neque oppositum praedicatur de opposito; quia alterum est simpliciter, et alterum secundum quid. Quod enim secundum quid est ens, nempe potentia, est non ens simpliciter, id est actu; vel quod est ens simpliciter in genere substantiae, est non ens secundum quid quantum ad aliquid esse accidentale. Pari modo quod est unum simpliciter, est multa secundum quid, et e converso (1).

Hanc eandem doctrinam ita ulterius illustrat Doctor Angelicus: « Sciendum est quod cum contraria differant secundum formam, cum dicimus aliqua esse contraria, accipiendum est utrumque eorum secundum quod habet formam, non autem secundum quod est pars habentis formam. Corpus enim secundum quod absque anima accipitur ut formam habens, opponitur animali ut inanimatum animato. Secundum quod accipitur non quasi aliquid perfectum et formatum, non opponitur animali, sed est pars materialis ipsius... Sic et ipsum unum secundum quod consideratur ut in se perfectum, et speciem quamdam habens, opponitur multitudini, quia quod est unum, non est multa, neque e contra. Prout vero consideratur ut non completum secundum speciem et formam, sic non opponitur multitudini, sed est pars eius » (2).

Oppon. 5.º Multo opponitur paucum. Sed si paucum opponitur multo, unum non est oppositum multitudini. Ergo unum et multa non sunt opposita.

Resp. Dist. mai. Multo opponitur paucum secundum quod multum accipitur absolute, *Neg.* Secundum quod importat quemdam excessum, *Conc. Contradist. min.* Si paucum absolute opponeretur multo, unum non esset ipsi oppositum, *Conc.* Si opponitur secundum quod multum importat excessum, *Neg.*

Explico. Uti ex responsione patet, multum sumi potest dupliciter, vel absolute, et tunc multum negat indivisionem et opponitur uni; quo in sensu duo iure dici possunt multa; vel relative quatenus denotat excessum alicuius rei relate ad aliam; et hoc sensu negat defectum, et opponitur paucis; quo in sensu duo non possunt dici multa, neque duo homines multitudinem efficiunt.

Oppon. 6.º Si unum opponitur multitudini ut indivisum diviso, opponitur ut privato habitui, et ideo unum est posterius multitudi.

(1) S. THOM. I p. q. 11, a. 2 ad 1.

(2) *Metaph.* lib. X, lect. 4.

Atqui hoc est falsum, nam multitudo definitur per unitatem. Ergo unum non opponitur multitudini ut indivisum diviso.

Resp. Dist. min. Unum est posterius multitudinem secundum rem, **Neg.** Secundum nostrum modum intelligendi seu secundum rationem nostrae apprehensionis, **Subdist.** Prius apprehendimus divisum, quam indivisum, **Conc.** Prius apprehendimus divisum prout constituit multitudinem, quam unum, **Neg.**

Explico. Cum unum opponatur privative multis, quia in ratione multorum est quod sint divisa; licet re unitas sit prius divisione, nihilominus secundum nostrum modum apprehendendi divisio est prius unitate: apprehendimus enim simplicia per composita. Verum cum non intelligamus divisa habere rationem multitudinis, nisi per hoc quod utrique divisorum attribuamus unitatem, sic secundum nostram apprehensionem divisio est prior unitate; sed unitas est prior multitudinem, ideoque in definitione multitudinis ponitur unum, et non vicissim.

Hanc doctrinam ita dilucide describit S. Thomas: « Nihil prohibet aliquid esse prius, et posterius in eodem secundum rationem, secundum diversa in eo considerata. In multitudine enim considerari potest et quod multitudo est, et ipsa divisio. Ratione igitur divisionis prior est quam unum secundum rationem. Nam unum est quod non dividitur. Secundum autem quod est multitudo, posterius est uno secundum rationem, cum multitudo dicatur aggregatio unitatum. Divisio autem quae praesupponitur ad rationem unius, secundum quod convertitur cum ente, non est divisio quantitatis continua, quae praeintelligitur uni, quod est principium numeri. Sed est divisio quam causat contradictio, prout hoc ens et illud dicuntur divisa ex eo quod hoc non est illud. Sic ergo primo in intellectu nostro cadit ens, et deinde divisio; et post hoc unum quod divisionem privat, et ultimo multitudo quae ex unitatibus constituitur. Nam licet ea quae sunt divisa, multa sint; non habent tamen rationem multorum, nisi postquam huic et illi attribuitur quod sit unum » (1).

SCHOLION. Ens et unum comparantur. Sicut ens analogice et secundum proportionem praedicatum de omnibus rebus quae perfectius imperfectiusque habent esse, denotat diversas essendi perfectiones et nobilitates; sic unum quod ab ente realiter non differt quidquam, dictum analogice de diversis rebus, diversas unitatis perfectiones significat, secundum quod rebus diversimode habentibus esse, diversimode attribuitur ratio indivisionis, quae efficit ut esse habeant.

Quare quae sunt indivisa per se, verius sunt unum, quam illa quae sunt indivisa per accidens. Insuper inter illa quae sunt unum

(1) *Metaph.* lib. X, lect. 4; cf. etiam 1 *Sent.* Dist. 24, a. 3 ad 2.

per se, verius sunt unum, quae sunt indivisa simpliciter, quam quae sunt indivisa respectu alicuius vel generis, vel speciei, vel proportionis, quaeque non dicuntur simpliciter unum, sed unum vel in genere, vel in specie, vel in proportionem.

Illud autem quod est simpliciter indivisum dicitur simpliciter unum, quod est unum numero. Sed in istis etiam inveniuntur diversi gradus. Aliquid enim est quod, quamvis sit indivisum in actu, est tamen divisibile potentia; vel divisione quantitatis, vel divisione essentiali, vel secundum utramque. Divisione quantitatis, sicut quod est unum continuum; divisione essentiali, sicut in compositis ex materia et forma; secundum utramque, sicut in naturalibus corporibus.

Cum ergo in omnibus rebus creatis semper aliqua compositio reperitur, nulli creaturae attribui potest omnimoda indivisio, et consequenter perfecta et omnibus numeris absoluta unitas. Ex adverso cum in Deo nulla sit compositio, Ipsi soli tribuenda est summa et perfectissima unitas et indivisio (1).

ARTICULUS IV.

DE VERITATE ENTIS.

QUAESTIO DETERMINATUR. Inter notiones transcendentales, quae consequuntur ens commune, iure numeranda est notio veri, quae enti superaddit relationem et conformitatem ad intellectum; et licet veritas proprie et formaliter sit in intellectu, tamen quadantenus ratio veritatis invenitur in ipsis rebus, quae ab actu intellectus denominantur verae; ita ut non solum intellectus dicatur verus eo quod veritatem possideat, sed etiam res omnes in communi et usitato sermone vocantur verae, eo quod veritas ad ipsas derivatur ab intellectu. Cum autem duplex sit intellectus, nimirum divinus et creatus, res naturales quae ab intellectu divino dependent ut sint, ab eodem denominantur verae absolute et essentialiter; ab intellectu autem creato a quo non dependent in esse, dicuntur verae accidentaliter et secundum quid; ita ut veritas essentialis non possit a rebus separari, quia divinus intellectus necessario omnia cognoscit; veritas autem acciden-

(1) Cf. S. THOM. 1 *Sent.* Dist. 24, q. 1, a. 1. De unitate et identitate entis, de eius pluralitate et diversitate, cf. S. THOM. *Metaph.* lib. V, lect. 7, 8, 11, 12, et lib. X, lect. 4. De oppositione inter unum et multa, de speciebus unius et multiplicis, quae sunt idem et diversum, simile, dissimile, et aequale, cf. ARIST. *Metaph.* lib. X, text. 9.